

Monika Sidor

Instytut Filologii Rosyjskiej

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ROSJA I „RESZTA ŚWIATA”:
SOŁŻENICYNOWSKA RECEPCJA MODELOWA
A MOŻLIWOŚCI UNIWERSALNEGO ODCZYTANIA
EPOPEI *CZERWONE KOŁO*¹

Key words: conditions of reading, reader, truth, universal meaning, writer's ethical guidance

W znanym eseju *Po co czytać literaturę?* Joseph Hillis Miller stwierdza, że niezwykle autorytet sztuki słowa zasadza się na niemożności ostatecznego rozstrzygnięcia, czy rzeczywistość wirtualna, z którą styka się czytelnik w procesie czytania, „istniała uprzednio i została odsłonięta przez autora w akcie odpowiedzi na nią, czy też jest sztucznie wytworzona przez niego” [Hillis Miller 2012, 243]. Siła literatury wynika więc z jej nieokreśloności, wyjątkowego potencjału wieloznaczności, pozwalającego odbiorcy zobaczyć w dziele jednocześnie niepodważalną prawdę i efekt nieograniczonych zabiegów kreatorskich autora. Amerykański literaturoznawca w toku swoich rozważań nadmienia także, że praca pisarza polega na swego rodzaju oszustwie, gdyż „operując słowami za pomocą przeróżnych „podstępnych machinacji”, autor musi ułożyć tekst, który nakłoni czytelnika do zawierzenia fikcji niemającej żadnej dowodliwej zgodności z rzeczywistością [Hillis Miller 2012, 240]. Twórczość literacka jest tu potraktowana zgodnie z teorią aktów mowy jako szczególnego rodzaju performatywne użycie języka, działanie, którego wynik jest nieprzewidywalny i jednostkowy. W tym podejściu mocno akcentuje się zarazem sferę odbioru dzieła, ponieważ to właśnie niepewność czytelnika i przyjemność, wynikająca z kontaktu z rzeczywistością zawsze niedookreśloną i zaskakującą, wyróżnia sztukę słowa.

¹ Zachowano oryginalną pisownię tytułu utworu, zalecaną przez jego autora, chociaż w literaturze przedmiotu dominuje zapis *Czerwone koło*.

Wielotomowa epopeja Aleksandra Sołżenicyna *Czerwone Koło* (*Красное Колесо*, 1971-1991), będąca pretekstem dla obecnych analiz, należy do tych utworów, które wykazują pewne luki w konstatacjach Hillisa Millera i stanowią ciekawy punkt wyjścia do prowadzących jeszcze dalej rozmyślań nad nieuchwytnością świata literackiego i motywacjami czytelników. Nie dzieje się tak tylko z powodu koncepcyjnej wyjątkowości dzieła, lecz przede wszystkim dlatego, że gigantyczny cykl historyczny został przez samego autora opatrzony wielką liczbą pozaliterackich komentarzy, zawierających wskazówki dotyczące „prawidłowego” odczytania.

Wśród znawców twórczości Sołżenicyna przeważa opinia, że *Czerwonym Kołem*, dziełem najobszerniejszym i najmniej znanym, przypieczętował on swoją sławę pisarza skoncentrowanego na temacie ojczyzny. Trudno dyskutować z tym poglądem, gdyż warstwa fabularna, przedstawiająca historię rewolucji rosyjskiej, odzwierciedla szczególną sytuację, jaka powstała w państwie carów w początkach dwudziestego wieku. Forma utworu, wprowadzenie do fabuły ogromnej liczby postaci historycznych, precyzyjne odtworzenie ich osobowości, uwypuklenie detalu, obfite i skrupulatne przytaczanie autentycznych dokumentów epoki dodatkowo potwierdzają tę opinię. Posłużę się tu kilkoma wypowiedziami Sołżenicyna, które ją wyraziście uzupełnią, a jednocześnie pozwolą spojrzeć na *Czerwone Koło* nie tylko jako powieść historyczną, lecz także pewne świadectwo określonej postawy pisarskiej, swoistego fenomenu twórcy, uważanego za tradycjonalistę i nacjonalistę, a jednocześnie starającego się przekroczyć ograniczenia kanonicznych form literackich i dostrzegającego ogólne aspekty rosyjskich problemów. Będę więc opierać się zarówno na tekstach literackich, jak i metaliterackich, dotyczących okoliczności odbioru, pozostawiając na uboczu kwestię rzeczywistego rezonansu czytelniczego. Moim zadaniem jest więc nie interpretacja utworu w kluczu klasycznej już, a ostatnio zaniechanej przez badaczy, estetyki recepcji, ale zwrócenie uwagi na jej nowe perspektywy, dzięki analizie wyartykułowanych przez pisarza założeń względem warunków odczytania swego dzieła [Madejski 2002, 87]. Wykorzystane zaś w tytule niniejszego artykułu określenie „reszta świata” nie będzie tu traktowane jako samodzielny termin, lecz komponent metaforycznej definicji potencjalnej sfery oddziaływania utworu, która wprowadza kontekst znanej myśli o izolacji, nieprzystawalności czy odrębności rosyjskiej historii, o niemożności pełnego zrozumienia rosyjskich problemów przez reprezentantów innej kultury.

Warto rozpocząć rozważania od wypowiedzi, w których pisarz wprost określił, jaka grupa czytelników jest dla niego najistotniejsza. Akcentował on bowiem po prostu potrzebę znajomości dziejów swojego kraju rodzinnego, która powinna być wstępnym warunkiem jakichkolwiek refleksji o Rosji. Cykl powieściowy, składający się z jednostek nazwanych przez autora „węzłami”, miał obalać mit wielkiego rewolucyjnego zrywu i dlatego w pierwszej kolejności był skierowany do odbiorcy rosyjskiego. Odsłonięcie prawdziwych okoliczności

rewolucji, która spełniała funkcję mitu założycielskiego państwa radzieckiego oraz tak zwanego sowczeka, powinno – w przeświadczeniu Solżenicyna – stanowić kluczowy moment w odkrywaniu przez Rosjan na nowo własnej tożsamości i w projektowaniu przyszłości swego kraju. W 1979 roku twierdził on: „Прежде чем горячо спорить о будущем пути России, предлагать проекты, рецепты – надо бы основательно знать наше прошлое. А наши спорящие, как правило, его не знают” [Солженицын 1995-1997, II, 488].

Fakt, że utwór jest skierowany przede wszystkim do Rosjan został uwarunkowany przez jego strukturę. Umberto Eco twierdził, iż w tekście artystycznym założone są zawsze pewne wymagania dotyczące odbiorcy, idea „czytelnika modelowego”, który będzie w stanie rozszyfrować system zawartych w utworze kodów. Według włoskiego uczonego jest to efekt autorskiego przewidywania podmiotu „zdolnego do współdziałania w aktualizacji tekstowej” [Eco 1987, 292]. Solżenicyn wyposażając dzieło w ogromną liczbę szczegółowych informacji, wypisów z oryginalnych materiałów dokumentalnych i wprowadzając do fabuły całą galerię postaci historycznych, określa więc kompetencje swojego czytelnika i wymaga od niego orientacji w faktach z przeszłości. Nie oznacza to wykluczenia jakiejś części potencjalnych odbiorców, lecz próbę wpływu na proces lektury. Autor *Czerwonego Koła* nawet posuwa się do tego, że informacje dotyczące warunków odbioru umieszcza w warstwie narracyjnej utworu, rozdzielając przy tym swoich czytelników na „mniej i bardziej gorliwych”. Pewne partie tekstu opatruje na przykład komentarzem: „автор приглашает погрузиться в подробности лишь самых неутомимых любознательных читателей [Солженицын 2008, VIII, 144].

Solżenicynowska „recepcja modelowa” dotyczy więc nie tyle wyjściowej znajomości kodów, o której mówi Eco w przypadku czytelnika modelowego, ile samego sposobu czytania, stopnia zaangażowania w lekturę. Pisarz otwarcie przyznaje, że najbardziej zależy mu na odbiorcy zainteresowanym przeszłością i gotowym na dogłębne poszukiwania historyczne. Proponując czytelnikowi wybór między rozbudowaną a skróconą wersją narracji historycznej, twórca ponownie, teraz już wyraźniej, ingeruje w proces recepcji, wyznacza odbiorcom możliwe strategie działania, oczekuje od nich jednocześnie akceptacji wyników swoich badań historycznych i powstałych w ten sposób subiektywnych ocen wybranych faktów. Nie chodzi tu o naturalną chęć twórcy, aby być „dobrze zrozumianym”, lecz aby pokierować czytelnikiem w trakcie lektury i wpłynąć na niego również po zakończeniu obcowania z dziełem [Handke 1974, 102-106].

Solżenicyn wielokrotnie śmiało podkreślał, że historia Rosji ostatniego stulecia została zatajona i zupełnie nie jest znana szerokiemu kręgowi odbiorców [Солженицын 1995-1997, II, 488]. Poszukiwania historyczne, których efekty są zilustrowane w *Czerwonym Kole*, nie są jednak skierowane na uzupełnienie braków erudycyjnych lub wyszukiwanie mało istotnych szczegółów w celu zaspokojenia osobistych zainteresowań autora bądź potencjalnych czytelników. Wynikają one bowiem z przekonania, że przeszłość powinna zostać zrozumiana

i że to dogłębna jej eksplikacja ma w przypadku jednostek i zbiorowości kluczowe znaczenie dla funkcjonowania w chwili obecnej. Tym samym prozaik neguje powszechny pogląd, iż historia dotyczy tylko wydarzeń minionych. W rzeczy samej pomaga ona znaleźć odpowiedzi na współczesne pytania i jest szczególnie ważna w prognozowaniu przyszłości. Twórca owładnięty misją, lub nawet manią, przekazywania prawdy pragnie odsłaniać swoim rodakom właśnie prawdę o historii, która stanowi jednocześnie prawdę o nich samych. Wartość ta ma zaś dla autora *Czerwonego Koła* charakter totalny, gdyż jest zarazem jasnym i wiernym odzwierciedleniem tego, „jak było” [Солженицын 1995-1997, II, 221] oraz szczerym odsłonięciem najgłębiej skrywanych grzechów, głęboką analizą ludzkich charakterów, skłonności i błędów. Solżenicyn uwrażliwia więc swojego odbiorcę na wymiar etyczny przedstawianych wydarzeń. Kontakt z dziełem, jaki zaleca pisarz, przypomina nieco dążenia leżące u podstaw współczesnego „zwrotu etycznego” w jego neohumanistycznym wariacie gramatycznym [Ulicka 2005, 155-158]. Nie chodzi tu o etykę interpretacji, akcentującej hasła odpowiedzialności, otwarcia na „innego”, intersubiektywności tekstu i jednostkowości doznań implikowanych przez literaturę [Markowski 2000, 244], ale raczej o wyrobienie pewnej postawy czytelniczej, obejmującej wyczulenie na wartości i umiejętność ich odpowiedniej hierarchizacji. Jako autor, starający się zawładnąć procesem recepcji, twórca wybiera dla siebie rolę nie tyle prawodawcy-dyktatora, ile przewodnika, który wymaga zaufania, gdyż dobrze zna teren, po którym zamierza prowadzić swego odbiorcę. Świadectwo tej postawy zostało utrwalone w narracji utworu: „Автор не разрешил бы себе такого грубого излома романной формы, если бы раньше того не была грубо изломана сама история России, вся память её, и перебиты истории” [Солженицын 2008, VIII, 144].

Jean Paul Sartre, którego myśli o literaturze w znacznym stopniu wpłynęły na rozwój współczesnej refleksji literaturoznawczej spod znaku postmodernizmu zauważył, że właściwością „przedmiotu literackiego” jest przebywanie w ciągłym ruchu, a więc istnienie tylko wtedy, gdy jest czytany, a przy tym sposób odczytania zależy za każdym razem od konkretnego czytelnika [Sartre 1968, 187]. Autor nigdy nie może przeczytać własnego gotowego dzieła, nie wie do końca, jak zostanie ono przyjęte ani nie może przewidzieć, kto podejmie się lektury, a zatem określić jasno, co jego własny utwór będzie oznaczał [Sartre 1968, 188-91]. Umberto Eco stwierdza, iż zakładając czytelnika modelowego, twórca pozostawia jedynie niewielki „margines jednoznaczności”, to znaczy, że tylko w znikomym zakresie ukierunkowuje działania interpretacyjne [Eco 1987, 290]. Solżenicyn zaś pragnie ograniczyć właśnie wieloznaczność swojego utworu, nasycając wszelkie przedstawiane przez siebie fakty historyczne jak największą liczbą szczegółowych opisów i ukazując je z wielu punktów widzenia. Pisarzowi obce są postmodernistyczne zawieszenie prerogatyw autora, permutacje sensu, estetyzacja rzeczywistości, manipulacje zmierzające ku pozbawieniu tekstu stałego przesłania czy pozostawienie czytelnikowi pola dla

dowolności skojarzeń. Autorowi *Czerwonego Koła* zależy bowiem na odsłonięciu przed czytelnikiem istoty przeszłości, wyczuczeniu go na przekaz etyczny.

Według Solżenicyna zadanie to najlepiej wypełnia nie opracowanie historyczne o charakterze naukowym, lecz utwór literacki, który przedstawia rzeczy minione w formie artystycznej. Dlatego wielką wagę przykładu twórca do formy epopei, której poświęca oddzielny artykuł krytyczny zatytułowany *Zasady epopei (Приемы эпopeи)*, 1998). Doniosłe znaczenie tego gatunku polega nie na ważkości warstwy fabularnej ani też na tym, iż przedstawia ona konkretne postaci lub wydarzenia, lecz na tym, że ukazuje całościowy obraz epoki lub kraju, odsyła ku sprawom bardziej ogólnym, znajdującym się poza sferą zmieniających się epizodów [Солженицын 1998, 172]. Zaś w tekście powstałym już po zakończeniu pracy nad *Czerwonym Kolem* – „*Kwestia rosyjska*” w końcu XX wieku („*Русский вопрос*” к концу XX века, 1994) pisarz tak objaśnia znaczenie poznawania dziejów:

Сегодня – хочется если что читать, то коротко, как можно короче, и – о сегодняшнем. Но каждый момент нашей истории, и сегодняшний тоже, – есть лишь точка на её оси. И если мы хотим нащупать возможные и верные направления выхода из нынешней грозной беды – надо не упускать из виду те многие промахи прежней нашей истории, которые тоже толкали нас к теперешнему [Солженицын 1999, 661].

Szczegółowe odtworzenie dość odległych wydarzeń historycznych w zamyśle Solżenicyna ma jasny cel praktyczny – zdobycie wiedzy i doświadczeń, które pomogą Rosji żyć obecnie i w przyszłości [Геллер 1989, 114; Nivat 2011, 245, 255]. Pisarz zdaje sobie sprawę, że utwór literacki przedstawiający historię nie będzie cieszył się wielką popularnością. Wyraźnie określa swoich czytelników jako: „takich ludzi, którzy poważnie chcą zrozumieć bieg historii” [Солженицын 1995-1997, III, 272], ponieważ, jak twierdzi, proza historyczna nie powinna być czytana „dla rozrywki lub przyjemności” [Солженицын 1995-1997, III, 271]. Wynika to z faktu, iż dzieło literackie nie tylko opisuje wydarzenia czy edukuje odbiorcę, lecz także wręcz wprowadza go w przeszłość i przekazuje cudze doświadczenie. Solżenicynowska recepcja modelowa przypomina więc imersywny styl odbioru, znany teoretykom fantastyki i gier multimedialnych, którego zasadniczymi cechami są skrócenie dystansu między światem odbiorcy i światem przedstawionym, bezwarunkowa akceptacja prawdziwości tego drugiego, pełne zanurzenie w wirtualną rzeczywistość i poczucie realności przeżywanych przy tej okazji doświadczeń [Maj 2015, 372-377].

Punktem wyjścia rozmyślań Solżenicyna jest koncepcja dzieła sztuki, wyrażona w *Wykładzie noblowskim (Нобелевская лекция)*, 1972):

От человека к человеку, восполняя его куцее земное время, искусство переносит целиком груз чужого долгого жизненного опыта со всеми его тяготами, красками, соками, во плоти воссоздаёт опыт, пережитый другими, – и даёт усвоить как собственный [Солженицын 1999, 538].

Pojawia się tu idea transmisji doznań między jednostkami a nawet całymi narodami. Solżenicyn stawia Rosję na pierwszym miejscu swoich rozważań, lecz nie chce izolować jej losów od doświadczeń „reszty świata”. Pisarz wyraża pogląd, który można porównać z dzisiejszymi założeniami poetyki kognitywistycznej Turnera, iż sposób kodowania świadomości kulturowej jest wspólny dla wszystkich ludzi, a więc u podłoża wszystkich kultur spoczywa ten sam zestaw pojęć, odczuć i metafor prymarnych [Hamilton, Schneider 2012, 236-237]. Jednak podejście Solżenicyna jest – można powiedzieć – archaizujące, odwołuje się on bowiem jednocześnie do społecznej roli literatury, magii słowa, zdolnego przemienić życie odbiorcy, i kataraktycznego oddziaływania sztuki. Noblista twierdzi:

Дана им чудесная способность: через различия языков, обычаев, общественного уклада переносить жизненный опыт от целой нации к целой нации – никогда не пережитый этуо второю трудный многодесятилетний национальный опыт, в счастливом случае оберегая целую нацию от избыточного, или ошибочного, или даже губительного пути [Солженицын 1999, 538].

Solżenicyn nastawiony był na rozszerzenie zasięgu odbioru swoich dzieł, a jego otwarcie na reprezentantów „reszty świata” nie wiązało się tylko z chęcią popularyzacji ważnej problematyki, lecz wynikało z głębokiego idealistycznego przekonania o unikalnej roli literatury w procesie rozwoju ludzkości. Wprawdzie już w 1976 roku twórca wspominał z rozgoryczeniem, że coraz mniej wierzy w ideę przekazania ludzkiego doświadczenia za pomocą literackiej formy artystycznej, ale – jak się wydaje – źródłem tej wypowiedzi nie było zwątpienie w potencjał samej sztuki. Pisarz po kilku latach spędzonych na Zachodzie zauważył bowiem, że tamtejsi czytelnicy nie w pełni korzystają z wielkich możliwości, jakie otwiera przed nimi literatura. Nie oznacza to jednak, że Solżenicyn zarzucił myśl o uniwersalizacji przesłania swojego cyklu historycznego – nie zatrzymało go to w pracy nad dalszymi częściami serii. W późniejszych wywiadach znów powraca więc myśl o znaczeniu tzw. „doświadczenia rosyjskiego”, które może pozwolić krajom zachodnim uniknąć dziejowej katastrofy, jaka dotknęła Rosję: „На самом деле наш русский опыт жизненно важен для Запада, потому что каким-то замыслом истории мы прошли нынешний западный путь на 70-80 лет раньше, и сейчас мы с неким странным чувством наблюдаем вашу историю (...)” [Солженицын 1995-1997, II, 331].

Solżenicyn powtarza wielokrotnie, że chociaż jego utwory są przede wszystkim skierowane do czytelnika rosyjskiego, to *Czerwone Koło* powinno być czytane na Zachodzie. Wynika to nie tylko z faktu, iż w gigantycznym cyklu znajdują się fragmenty dotyczące innych krajów, lecz także z przekonania prozaika, że próby, jakim została poddana Rosja, czekają również społeczeństwo zachodnie [Солженицын 1995-1997, II, 341]. Pisarz ma przede wszystkim na myśli konsekwencje oczarowania ideologią komunistyczną:

Самый драгоценный итог последних 60 лет мировой истории – именно то освобождение от социалистической заразы, которую наш народ прошел насквозь. Это освобождение – начало мирового освобождения даже тех стран, которым болезнь еще предстоит [Солженицын 1995-1997, II, 489].

Słowa te padają w 1979 roku, kiedy twórca ma już pewność, że nastąpi kolejna zmiana systemowa w jego ojczyźnie i – aby należycie się do niej przygotować – społeczeństwo powinno wyciągnąć naukę z krachu ustrojowego na początku XX wieku [Солженицын 1995-1997, II, 485], przy czym historia ta dotyczy w nie mniejszym stopniu krajów zachodnich.

Już w pierwszej połowie lat 80. pisarz przypomina, że wydarzenia ukazane w *Czerwonym Kole* stanowią zaczątek przemian, które ukształtowały na wiele lat sytuację światową. W wywiadzie z 1983 roku dla telewizji BBC zauważa wręcz możliwość metaforycznego odczytywania historii rewolucji rosyjskiej: „русский 1917 год был стремительным, как бы сжатым, очерком мировой истории XX века” [Солженицын 1995-1997, III, 459]. Twórca wyraża również myśl, że Rosja swoją dramatyczną historią wyprzedziła o wiele lat Zachód w sensie politycznym [Солженицын 1995-1997, III, 271]. Społeczeństwa zachodnie powtarzają bowiem błędy, które Rosjanie już popełnili i których reperkusje boleśnie przeżywają.

Warto odnieść obecne rozważania na temat autorskich oczekiwań dotyczących recepcji *Czerwonego Koła* do kwestii wyjątkowości rosyjskiego doświadczenia dziejowego jako problemu badawczego historyków. Piotr Rojek, ukazując najważniejsze idee kształtujące rosyjską mentalność i kulturę polityczną, które nazywa „źródłami rosyjskiego zachowania” [Rojek 2014, 103-104], twierdzi, że Solżenicyn jest najbardziej wyrazistym przedstawicielem insularyzmu – przekonania, że Rosja jest „osobnym światem, odrębną cywilizacją, która może czerpać z różnych źródeł, ale ostatecznie musi iść własną drogą” [Rojek 2014, 63]. Jeśli niektóre teksty publicystyczne pisarza mogą służyć za podstawę do tego twierdzenia, to wielokrotnie sformułowane *explicite* i przedstawione wyżej założenia *Czerwonego Koła* są wyraźnie inne. Pisarz podkreśla bowiem względną wspólnotę światowej historii i konieczność wzajemnego korzystania z doświadczeń Rosji i Zachodu.

Rosja i „inni”, problem wyraziście ukazany w warstwie fabularnej epopei, eksponujący faktyczne osamotnienie państwa carów w początkach XX wieku, porzucenie i opuszczenie przez sojuszników, wyraźnie nie dotyczy płaszczyzny odbioru. Gdy więc Solżenicyn pokazuje, jak sąsiednie mocarstwa poświęciły Rosję dla ratowania własnych interesów, potencjalny odbiorca, założony przez autora, powinien dostrzec poza warstwą zdarzeń również sferę bardziej uogólnionych doświadczeń. Tym zaś, co bardzo mocno wiąże ze sobą empirię Rosji i Zachodu jest, według twórcy, szkodliwy zachwyty materializmem. Istotą wspólnego doświadczenia Rosji i „reszty świata” jest więc jednoznacznie potępiane przez Solżenicyna zjawisko upadku wartości. W katastrofie etycznej i religijnej pisarz widzi ogólne zagrożenie dla przyszłości człowieka. W *Mowie*

templetonowskiej (Темплтоновская лекция, 1983) Solżenicyn współczesną kondycję świata tłumaczy następująco:

(...) потрудясь над историей нашей революции немногим менее полувека, прочтя сотни книг, собрав сотни личных свидетельств и сам уже написав в расчистку того обвала 8 томов, – я сегодня на просьбу как можно короче назвать главную причину той истребительной революции, сглодавшей у нас до 60 миллионов людей, не смогу выразить точнее, чем повторить: „Люди забыли Бога, оттого и всё” [Солженицын 1999, 528].

W ten sposób w wypowiedziach publicystycznych twórca objaśnia swoją strategię autorską, nastawioną na przewodnictwo duchowe względem swoich rodaków, jak i obcych, którzy zaakceptują jego poglądy. Oddalenie od Boga jest tu uznane za podstawową przyczynę tragicznych przemian, które dotknęły w XX wieku wszystkich sfer życia w Rosji i których konsekwencje zauważalne są nieustannie w świecie zachodnim. W tym kontekście prawdziwie uniwersalne przesłanie Solżenicyna i założenie szerokiego odbioru gigantycznej epopei tkwi w uwydatnieniu znaczenia wartości dla życia każdego narodu. Wyraziście przejawia się tu skojarzenie opowieści w odcinkach czasowych z tekstem sakralnym, wiecznie aktualną historią uniwersalną. *Czerwone Koło*, jak wynika z wypowiedzi publicystycznych Solżenicyna i myśli rozsianych po całym cyklu, jest pomyślane jako dzieło budujące świadomość narodu, odtworzające zagubioną tożsamość, dlatego jego odbiór nie może być dowolny. Los Rosji w jego kontekście jest implikacją stanu duchowego narodu rosyjskiego i jednocześnie przestrogą dla każdego innego kraju, który uległ pokusie materializmu. Doświadczenie, które stara się przekazać Solżenicyn, nie jest czynnikiem limitującym krąg odbiorców, ponieważ reprezentant innej kultury, nieobeznany z meandrami rosyjskiej historii, może je nabyć, zagłębiając się za swoim przewodnikiem, narratorem powieści, w świat przedstawiony. Rzeczywistym wymaganiem, który stawia swojemu czytelnikowi twórca, jest jednak pełne zaufanie do autora. W tym sensie można powiedzieć, że Solżenicyn w pracy nad *Czerwonym Kołem* bierze na siebie rolę proroka. To on posiadał wiedzę o przeszłości oraz przyszłości i przekazuje tę niesłabnąco istotną naukę wszystkim, którzy zechcą go słuchać.

Bibliografia

- Czermińska Małgorzata. 2002. *Estetyka recepcji – literaturoznawstwo wobec awangard w sztuce XX wieku (glosa do problemu)*. W: *Sporne i bezsporne problemy wiedzy o literaturze*. Red. Bolecki W., Nycz R. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN: 63-75.
- Eco Umberto. 1987. *Czytelnik modelowy*. Przeł. Salwa P. „Pamiętnik Literacki” z. 2: 287-305.
- Geller Mihail. 1989. *Aleksandr Solżenicyn (70-letiiu so dnâ rożdeniâ)*. London: Overseas Publications Interchange Ltd. [Геллер Михаил. 1989. *Александр Солженицын (70-летию со дня рождения)*. London: Overseas Publications Interchange Ltd.].

- Iser Wolfgang. 2006. *Czym jest antropologia literatury? Różnica między fikcjami wyjaśniającymi a odkrywającymi*. Przeł. Kowalcz-Pawlik A. „Teksty Drugie” nr 5: 11-35.
- Hamilton Craig, Schneider Ralf. 2012. *Od Isera do Turnera i dalej. Na styku teorii recepcji i krytyki kognitywnej*. „Przestrzenie Teorii” nr 18: 221-246.
- Handke Ryszard. 1974. *Oddziaływanie literatury w perspektywie odbiorcy*. „Teksty” nr 6: 90-106.
- Hillis Miller Joseph. 2012. *Po co czytać literaturę?* Przeł. Hoffmann K. „Przestrzenie Teorii” nr 17: 219-243.
- Jauss Hans Robert. 1999. *Historia literatury jako prowokacja*. Przeł. Łukasiewicz M. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Klimov Aleksej. 2010. *Vvedenie k èpoee „Krasnoe Koleso”*. Per. Erhova B. V: *Solżenicyn: Myslitel', istorik, hudożnik. Zapadnaâ kritika: 1974-2008*. Red. Èrikson È. Moskva: Russkij put': 615-626 [Климов Алексей. 2010. *Введение к эпопее „Красное Колесо”*. Пер. Ерхова Б. В: *Солженицын: мыслитель, историк, художник. Западная критика 1974-2008. Сборник статей*. Ред. Эриксон Э. Москва: Русский путь: 615-626].
- Madejski Jerzy. 2002. *Estetyka recepcji: przedmiot, zakresy, cele badań*. W: *Sporne i bezsporne problemy wiedzy o literaturze*. Red. Bolecki W., Nycz R. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN: 82-88.
- Maj Krzysztof. 2015. *Czas światoodczucia. Imersja jako nowa poetyka odbioru*. „Teksty Drugie” nr 3: 368-394.
- Markowski Michał Paweł. 2000. *Zwrot etyczny w badaniach literackich*. „Pamiętnik Literacki” z. 1: 239-244.
- Nemzer Andrej. 2010. *„Krasnoe koleso” Aleksandra Solżenicyna. Opyt pročtenia*. Moskva: Vremâ [Немзер Андрей. 2010. *„Красное Колесо” Александра Солженицына. Опыт прочтения*. Москва: Время].
- Nivat Georges. 2011. *Fenomen Solżenicyna*. Przeł. Dwulit A., Gondowicz J. Łódź: Wydawnictwo Officyna.
- Rojek Paweł. 2014. *Przekleństwo imperium. Źródła rosyjskiego zachowania*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Sartre Jean-Paul. 1968. *Czym jest literatura? Wybór szkiców krytycznoliterackich*. Przeł. Lalewicz J. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Solżenicyn Aleksandr. 1995-1997. *Publicistika: v treh tomah*. Sost. Solżenicyn N. Âroslavl': Verhne-Volżskoe knižnoe izdatel'stvo [Солженицын Александр. 1995-1997. *Публицистика: в трех томах*. Сост. Солженицына Н. Ярославль: Верхне-Волжское книжное издательство].
- Solżenicyn Aleksandr. 1998. *Priëmy èpopej. Iz „Literaturnoj kollekcii”*. „Novyj mir” № 1: 172-190 [Солженицын Александр. 1998. *Приëмы эпопей. Из „Литературной коллекции”*. „Новый мир” № 1: 172-190].
- Solżenicyn Aleksandr. 1999. *Lenin v Cûrihe. Rasskazy. Krohotki. Publicistika*. Sost. Bykov L. Ekaterinburg: U-Faktoriâ [Солженицын Александр. 1999. *Ленин в Цюрихе. Рассказы. Крохотки. Публицистика*. Сост. Быков Л. Екатеринбург: У-Фактория].
- Solżenicyn Aleksandr. 2008. *Sobranie sočinenij v tridcati tomah*. Moskva: Russkij Put' [Солженицын Александр. 2008. *Собрание сочинений в тридцати томах*. Москва: Русский Путь].
- Suchanek Lucjan. 1994. *Aleksander Solżenicyn. Pisarz i publicysta*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Ulicka Danuta. 2005. *Zwrot etyczny w badaniach literackich*. W: *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*. Red. Czermińska M. Kraków: Universitas: 149-172.

- Vahtel' Èndrû. 2010. *Nazad k letopisâm: Solženicynskoe „Krasnoe Koleso”*. Per. Erhov B. V: *Solženicyn: Myslitel', istorik, hudožnik. Zapadnaâ kritika: 1974-2008*. Red. Èrikson È. Moskva: Russkij put': 627-647 [Вахтель Эндрю. 2010. *Назад к летописям: Солженицынское „Красное Колесо”*. Пер. Ерхов Б. В: *Солженицын: Мыслитель, историк, художник. Западная критика: 1974-2008*. Ред. Эриксон Э. Москва: Русский путь: 627-647].
- Współczesne problemy badań nad recepcją oraz oddziaływaniem utworów literackich*. 2013. Red. Jazownik L. Zielona Góra: Księgarnia Akademicka.

Summary

RUSSIA AND “THE REST OF THE WORLD”: ALEXANDER SOLZHENITSYN’S “THE MODEL READING” AND THE POSSIBILITY OF A UNIVERSAL RECEPTION OF *THE RED WHEEL*

This paper gathers Alexander Solzhenitsyn’s selected statements relating to the reception of his most significant work of art *The Red Wheel*. The conditions of “proper reading” are depicted in Solzhenitsyn’s interviews, journalistic texts and fragments of the narrative included in his epic. The author of the paper explores the writer’s requirements that concern the influence of literature and a reader’s response to the historical novel. The reconstruction of Solzhenitsyn’s model reception also enables to define the writer’s attitude towards his reader. The author of *The Red Wheel* believes in the social role of literature and the universal meaning of a literary text concentrated on truth, thus Solzhenitsyn’s approach stresses the ethical dimension of literature and the figure of writer as a guide.

Kontakt z Autorką:
monika.sidor@kul.pl